

Της Χρύστας Ντζάνη

Ένας πατέρας, ο Otto, επιστρέφει στο Άμστερνταμ τον Μάη του 1945 από το Άουσβιτς για να διαπιστώσει πως είναι ο μόνος επιζών από την οικογένειά του βρίσκει το ημερολόγιο που κρατούσε η μικρή του κόρη τον καιρό που κρύβονταν για να γλιτώσουν από τον διωγμό των Εβραίων, το εκδίδει και το βιβλίο γίνεται ένα από τα σημαντικότερα βιωματικά ντοκουμέντα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου – το «Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ».

Μία μητέρα από την Πολωνία επιστρέφει ζωντανή με τον σύζυγό της από το Άουσβιτς, για να διαπιστώσει πως ο γιος που είχε δώσει σε μια θεία της να τον προσέχει μήπως γλιτώσει από την εξόντωση, τελικά είχε πεθάνει, το ζευγάρι ξαναφτιάχνει τη ζωή του, κάνει ακόμη έναν γιο, αλλά η Αντζα, μην μπορώντας να ζήσει με τις απώλειες και τις αναμνήσεις, βάζει τέλος στη ζωή της το 1968. Ο γιος της, ο Art, θα εξιστορήσει τα βιώματά τους λίγα χρόνια μετά στο Maus, το πρώτο κόμικ που πήρε ποτέ βραβείο Πούλιτζερ.

Στη Θεσσαλονίκη, το 1942-'43, η **Σαρίνα Σαλτιέλ** εκτοπίζεται από το σπίτι της στο εβραϊκό γκέτο που έστησαν οι ναζί πριν τον διωγμό των Εβραίων της πόλης στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Πολωνίας, όπου τελικά οι πλείστοι εξοντώθηκαν. Γράφοντας γράμματα στον γιο της που σπούδαζε -αρχικά και κρυβόταν στη συνέχεια- στην Αθήνα, η Σαρίνα περιγράφει τη ζωή στο γκέτο – πρώτα τις συχνές αλλαγές σπιτιών, τις μικρές χαρές που έβρισκε ακόμη στην τέχνη που λάτρευε -θέατρο, σινεμά-, τον βαρύ χειμώνα του 1942-'43, κι έπειτα σταδιακά την απόγνωσή της για το προδιαγραφόμενο τέλος. Ενδιάμεσα, θυμίζει συνέχεια στον γιο της, τον Μωρίς, να μην αμελήσει ποτέ την αγάπη του για την τέχνη, να μην παρατήσει το βιολί και να αγοράσει εκείνο το πιάνο που λογάριζε. Επιστρέφοντας, το 1945, στη γενέτειρά του, ο Μωρίς Σαλτιέλ δεν βρίσκει τίποτα από τη Θεσσαλονίκη που ήξερε προπολεμικά, οι γονείς δεν επέστρεψαν ποτέ από το Άουσβιτς, το σπίτι, η γειτονιά, οι φίλοι και συγγενείς ήταν πια παρελθόν. Παρ' όλα αυτά, μένει στην πόλη και εξελίσσεται σε μια από τις πιο εμβληματικές μορφές στον χώρο των τεχνών για τη Θεσσαλονίκη – σάμπως η τέχνη να λειτούργησε σαν βάλαμο για τις πληγές που του άφησε ο πόλεμος.

Τελικά, η τέχνη τι ρόλο παίζει στο ζήτημα της κατανόησης και μνήμης του Ολοκαυτώματος ως τις μέρες μας;

Γιατί η Θεσσαλονίκη;

Το ερώτημα μας απασχόλησε σε μια δημόσια συζήτηση που διοργάνωσε πρόσφατα η πρεσβεία του Ισραήλ στη Λευκωσία και τη συντόνισα, με αφορμή το **βιβλίο «Μη με ξεχάσετε» του Λεόν Σαλτιέλ**, το οποίο παραθέτει τρεις σειρές επιστολών ισάριθμων Εβραίων μητέρων (της Σαρίνας Σαλτιέλ, της Ματίλντα Μπαρούχ και της Νεάμα Καζές) από το γκέτο της Θεσσαλονίκης στους γιους τους στην Αθήνα, μερικές εβδομάδες ή μέρες πριν την αναχώρησή τους προς το Άουσβιτς.

Στο βιβλίο «Μη με ξεχάσετε» ο Λεόν Σαλτιέλ παραθέτει τρεις συλλογές επιστολών που έστειλαν τρεις Εβραίες μητέρες από το γκέτο της Θεσσαλονίκης στους γιους τους στην Αθήνα, μερικές εβδομάδες ή μέρες πριν την αναχώρησή τους προς το Άουσβιτς.

«Με ενδιέφεραν πάντα οι πηγές που ήταν γραμμένες την ώρα που συνέβαιναν τα γεγονότα», ανέφερε στην εκδήλωση ο Λεόν Σαλτιέλ, για τον οποίο το βιβλίο υπήρξε το αποτέλεσμα της διδακτορικής του έρευνας πάνω στο Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης και ο οποίος μόλις τον περασμένο Δεκέμβρη τιμήθηκε με το Διεθνές Βραβείο Βιβλίου για την Έρευνα του Ολοκαυτώματος από το Ίδρυμα Γιαντ Βασέμ για το έργο του «Το Ολοκαύτωμα στη Θεσσαλονίκη: Αντιδράσεις στις αντι-εβραϊκές διώξεις 1942-1943».

«Όταν εντόπισα σταδιακά τις επιστολές, συνειδητοποίησα πως αυτό το υλικό είναι πολυτιμότεο και ίσως μοναδικό στην Ευρώπη, για την έκταση που καλύπτει χρονικά, τις διαφορετικές οπτικές γωνίες στον ίδιο τόπο και τον πλούτο των πληροφοριών που προσφέρει. Στις επιστολές μαθαίνουμε τις σκέψεις, τα συναισθήματα, την καθημερινότητα και φυσικά τις τελευταίες μέρες σε όλη την τραγική τους διάσταση, τριών Θεσσαλονικιών Εβραίων γυναικών. Τρεις μητέρες που γράφουν στους γιους που και οι τρεις βρίσκονται στην Αθήνα και θα σωθούν, ενώ οι μητέρες θα εκτοπιστούν βίαια από τη Θεσσαλονίκη και θα βρουν τραγικό θάνατο στο Άουσβιτς», αναφέρει.

Στο αναπόφευκτο ερώτημα, γιατί η μοίρα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης υπήρξε

συντριπτικά χειρότερη από αυτή των Εβραίων που βρίσκονταν στην Αθήνα, ο Σαλτιέλ αναφέρει πως δεν υπάρχει μια σαφής απάντηση, καθώς πολλοί διαφορετικοί παράγοντες καθόρισαν την εξέλιξη των εβραϊκών κοινοτήτων ανά την Ελλάδα: «Η Ελλάδα τότε ήταν χωρισμένη σε τρεις ζώνες, η Θεσσαλονίκη ήταν γερμανοκρατούμενη και η Αθήνα ιταλοκρατούμενη. Οι Ιταλοί εκείνη την περίοδο για δικούς της λόγους δεν θέλουν να εφαρμόσουν αντιεβραϊκά μέτρα, έτσι η Αθήνα έγινε προορισμός διαφυγής για Εβραίους αστούς, όσους είχαν μια οικονομική δυνατότητα, μιλούσαν καλά τα ελληνικά και είχαν καλές σχέσεις με χριστιανούς γνωστούς. Ελάχιστες περιπτώσεις ξέρουμε να κρύφτηκαν στη Θεσσαλονίκη – ξέρουμε μόνο τρεις που σώθηκαν. Ήταν μαθηματικά απίθανο να σωθεί κάποιος μένοντας στη Θεσσαλονίκη. Είναι δύσκολο να απαντηθεί γιατί στη Θεσσαλονίκη δεν σώθηκαν πολλοί. Στην Ελλάδα προπολεμικά υπήρχαν περίπου 30 εβραϊκές κοινότητες, κάθε μία εξελίχθηκε διαφορετικά. Έχει σχέση με τον κατακτητή όταν ξεκίνησε ο διωγμός, τότε η πόλη ενσωματώθηκε στο ελληνικό κράτος, τις σχέσεις των εβραίων με τους χριστιανούς. Η σύγκριση Αθήνας - Θεσσαλονίκης είναι κατά κάποιον τρόπο άτοπη, γιατί στην Αθήνα οι διωγμοί ξεκίνησαν ένα χρόνο μετά. Η Θεσσαλονίκη ενσωματώθηκε στο ελληνικό κράτος το 1912 και τότε, το 1942, ήταν μόνο μια γενιά μετά το '12, δεν προσπάθησε να ενσωματωθεί ακόμα η πόλη στο ελληνικό κράτος και λειτούργησε με όρους μιλέτ της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι Αρχές της Αθήνας, που δεν αμφισβητούνταν η ελληνικότητά της τότε, είδαν τους εβραίους της Θεσσαλονίκης ως Έλληνες πολίτες και τους έδωσαν προστασία».

Του επισημαίνω πως στο βιβλίο υπάρχουν κάποια σπαρακτικά αποσπάσματα των επιστολών, όπως οι επανειλημμένες αναφορές στον πιο γλυκό, μητρικό τόνο, των γυναικών ότι πιθανόν είναι η τελευταία φορά που επικοινωνούν με τα παιδιά τους, οι εικόνες των οσονούπω εκτοπισθέντων που πετούν τα υπάρχοντά τους από το παράθυρο για να τα πάρει κάποιος άλλος, οι πολλοί γάμοι νέων που ήλπιζαν πως έτσι θα έχουν καλύτερη μοίρα και διερωτώμαι αν παρόμοιες εικόνες υπάρχουν κι από άλλα εβραϊκά γκέτο ανά την Ευρώπη. «Δε γνωρίζουμε αν αυτά συνέβησαν και σε άλλα γκέτο ή και στην ελληνική πραγματικότητα», αναφέρει ο Σαλτιέλ, υπογραμμίζοντας την ειρωνεία ότι πολλοί νέοι παντρεύονταν βιαστικά για να αποφύγουν τα ναζιστικά τάγματα εργασίας στην Ελλάδα θεωρώντας ότι στην Πολωνία τους περίμενε μια καλύτερη μοίρα. Όμως εκτός από τους γάμους, υπήρχαν και πολλά διαζύγια. «Εσπαγε ό,τι είχαν σίγουρο ως τότε. Τέτοιες καταστάσεις πολύ έκτακτες επισπεύδουν πράγματα που θα ήθελαν περισσότερο χρόνο» σημειώνει ο Σαλτιέλ, τονίζοντας εξάλλου ότι οι περιγραφές των επιστολών βοηθούν στην ανάδειξη της σημασίας της ιστορίας της Ελλάδας και της εβραϊκής της κοινότητας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. «Την Ελλάδα στον πόλεμο αυτό δεν ξέρει κανείς πού να την τοποθετήσει - Δύση, Ανατολή, Βαλκάνια; Είναι χρήσιμο να μπει στον χάρτη της Ευρώπης» επισημαίνει.

Οι τρεις Εβραιοπούλες φίλες που χάθηκαν

Η χορογράφος **Μάχη Δημητριάδου Lindahl** μίλησε για τη δική της, ξεχωριστή εμπειρία και τις μνήμες που επέστρεψαν μαζί με την τέχνη, όταν, το 2020, δημιούργησε την παράσταση

«Είναι αλήθεια πως θα με

περιμένεις πάντα;»

, που

βασίστηκε στο βιβλίο «Μη με ξεχάσετε» του Λεόν Σαλτιέλ. Η αφορμή ήταν η επιθυμία της να κάνει ένα έργο για τη Θεσσαλονίκη, την πατρίδα της, και πρωτίστως για τις αναμνήσεις της μητέρας της, οι οποίες ήταν πάρα πολύ έντονες, ειδικά για την περίοδο του πολέμου. Η μητέρα της έμενε στη συνοικία των Εξοχών (σημερινό Ντεπό/περιοχή Μαρτίου), όπου τότε υπήρχε ισχυρή εβραϊκή κοινότητα και αναπαρέστησε μια από τις αναμνήσεις της, όταν η μητέρα της ήταν μαζί με τις Εβραιοπούλες φίλες της από τη γειτονιά μέσα στο σαλόνι και βλέπαν πίσω από τα κλειστά παραθυρόφυλλα τους Γερμανούς, τους οποίους φαντάζονταν ότι ήταν πάρα πολύ άγριοι και άσχημοι και βρόμικοι, έχοντας τις αφηγήσεις των δικών τους από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

«Και ξαφνικά βλέπουν αυτούς τους νέους στρατιώτες οι οποίοι ήταν πανέμορφοι, και μένουν κατάπληκτες, ερωτευμένες, γιατί είναι όμορφοι, ξανθοί, καλοντυμένοι. Το σπίτι μας επιτάχθηκε γιατί ήταν ένα από τα αστικά σπίτια της Θεσσαλονίκης, στο παραλιακό μέτωπο, οι άνθρωποι ήταν μορφωμένοι, έπαιζαν πιάνο, διάβαζαν Γκέτε, Σίλερ, μιλούσαν για Φιλοσοφία, οι θείοι μου ήταν όλοι σπουδασμένοι στη Γερμανία, στην Καρλσρούη, στη Δρέσδη, μιλούσαν γερμανικά' επομένως δεν μπορούσαν να φανταστούν την αγριότητα που θα επακολουθούσε. Ένα από τα πιο συγκλονιστικά πράγματα που έλεγε η μητέρα μου ήταν ότι αυτές οι φίλες της, που ήταν 14-15 ετών, μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα εξαφανίστηκαν. Τη μητέρα μου την πήραν στον Πολύγυρο για να γλιτώσει από αυτή την τριβή με όλη αυτή την κατάσταση. Όταν επέστρεψε, οι φίλες δεν υπήρχαν πια. Απόμειναν τα ονόματα τα οποία τα έλεγε με πολύ μεγάλη συγκίνηση' της Ρουθ, της Αρίτας και της Εσθήρ», ανέφερε η Μάχη στην τοποθέτησή της.

«Υπήρχαν και κάποια επίθετα που άκουγα και μεγάλωσα με αυτές τις ιστορίες. Αν δεν υπήρχε αυτό το συναισθηματικό φορτίο από την πλευρά της μητέρας μου, μπορεί και να μην είχα αυτή την επιθυμία να φτιάξω ένα τέτοιο έργο. Όταν λοιπόν αποφάσισα να κάνω ένα έργο για τη Θεσσαλονίκη που θα είχε να κάνει με αυτές τις φιγούρες, κατάλαβα ότι δεν είχα ιδέα για το τι είχε συμβεί στη Θεσσαλονίκη. Βέβαια μεγάλωσα στη διάρκεια της δικτατορίας – αλλά αυτό ήταν ένα πρόσχημα. Δεν υπήρχαν δρόμοι, δεν υπήρχαν ιστορίες, δεν υπήρχαν μαρτυρίες, δεν υπήρχε (σ.σ.: το Ολοκαύτωμα) στον διάλογο των ανθρώπων' υπήρχε μια συγκάλυψη και μια ένοχη σιωπή γιατί όλοι λίγο πολύ έπρεπε να συνεργαστούν».

«Κάνε και μια χαρούμενη σκηνή»

Όταν, κάνοντας τη σχετική έρευνα, ανακάλυψε τυχαία το βιβλίο του Λεόν Σαλτιέλ, η Μάχη Δημητριάδου Lindahl ήξερε πως είχε βρει το κομμάτι που έλειπε από το παζλ μέσα της που έψαχνε τρόπο να ειπωθεί. «Πλέον το πράγμα πήγε από μόνο του, έγινα ένα κανάλι να ειπωθεί μια ιστορία. Δεν ήταν εύκολο να διαλέξω ποια ιστορία, αλλά με την οικογένεια Σαλτιέλ έβλεπα πράγματα που αναγνώριζα σαν οικεία, από την αστική καταγωγή στη Θεσσαλονίκη μέχρι το πού έκαναν διακοπές, στο Καρλόβασι Μπάρι, η αγάπη για τη μουσική, τα γαλλικά - ήταν η εποχή που έκαναν γαλλικά και πιάνο οι άνθρωποι. Ο τρόπος για τον οποίο εκφραζόταν η Σαρίνα στον γιο της, όλες οι λεπτομέρειες, η προσπάθειά της να ωραιοποιήσει την πραγματικότητα, η αγάπη για τη μόρφωση, ήταν στοιχεία μιας κουλτούρας που μου ήταν γνώριμη. Η τέχνη, η κουλτούρα, η λογοτεχνία, η μόρφωση κρατάνε έναν άνθρωπο ζωντανό».

Αρχικά γνώρισε τον Λεόν κι αυτός την παρέπεμψε στην Ελένη Σαλτιέλ (σ.σ.: τα κοινά επίθετα είναι απλή συνωνυμία), τη χήρα του Μωρίς που ήταν ο παραλήπτης των επιστολών της Σαρίνας Σαλτιέλ. «Και μαθαίνω ότι ο Μωρίς ήταν ένας πάρα πολύ σημαντικός άνθρωπος, που έδωσε τη ζωή του στην τέχνη και δημιούργησε την Εταιρεία Τέχνης.

»Και ξεκινάμε με την ομάδα μου εν μέσω κορωνοϊού να κάνουμε πρόβες σε μια περίοδο που απαγορεύεται να βλέπεις άλλους ανθρώπους και είμαστε σε μια κατάσταση αποκλεισμού, μίνι "γκετοποίησης". Η Ελένη (σ.σ.: Σαλτιέλ) μου έδωσε όλη τη στήριξη να κάνω αυτό το έργο και αρχίζω μαζί της να κάνω τις σκηνές και ενώ εγώ το έβλεπα μόνο ως δράμα, θυμάμαι που μου έλεγε η Ελένη "κάνε και μια χαρούμενη σκηνή, περνάγαμε και ωραία, τραγουδάγαμε, μαζευόμασταν σε σπίτια". Και πραγματικά, αυτό βλέπουμε και στις επιστολές αυτής της περιόδου, ότι αυτοί οι άνθρωποι βρίσκαν στήριγμα μέσα στην αγάπη, στην αλληλεγγύη, στους οικογενειακούς δεσμούς, στην ανθρωπιά που προσπαθούσαν να κρατήσουν ζωντανή».

Οι συμπτώσεις για τη Μάχη δεν σταμάτησαν εδώ – γνωρίζοντας καλά την Ελένη Σαλτιέλ, ανακάλυψε ότι γνωριζόταν ήδη με τον γιο της, τον φωτογράφο Σίμο Σαλτιέλ, από τα χρόνια της Αμερικής, κι αργότερα ότι η οικογένειά της συνδεόταν φιλικά με την οικογένεια Σαλτιέλ. Και τότε οι μνήμες, οι δεσμοί και η αφήγηση του βιβλίου του Λεόν Σαλτιέλ ήρθαν και έδεσαν. «Αισθάνθηκα να ξανασυνδέομαι με την πόλη μου με έναν πολύ ενδιαφέροντα τρόπο, φέροντας βέβαια τη συλλογική ενοχή για τη στάση της χριστιανικής μερίδας της πόλης' ότι ξεπλήρωνα ένα χρέος από την αγάπη της μητέρας μου για τις Εβραίες φίλες της, μνημονεύοντάς τες, δίνοντας σώμα και ύπαρξη μέσα από ένα καλλιτεχνικό έργο που μπορούσαμε να μοιραστούμε με οποιονδήποτε. Νομίζω ότι η τέχνη είναι αυτή που μπορεί να φέρει στο φως την εμπειρία γιατί συμπυκνώνει τη ζωή σε ένα μικρό διάστημα» ανέφερε.

Η ποίηση μετά το Άουσβιτς

Η **Νάσια Διονυσίου, Κύπρια νομικός με ειδικευση στο Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και συγγραφέας του βιβλίου «Τι είναι ένας κάμπος»**, που παρουσιάζει την ιστορία των Εβραίων επιζήσαντων του Ολοκαυτώματος που κρατήθηκαν από Βρετανούς σε στρατόπεδα στην Κύπρο το 1946-1949, παρεμβαίνει με το δικό της βίωμα: «Υπάρχει ένα μεγάλο κενό στην ελληνική λογοτεχνία για εκείνη την εποχή, πέρα από τον Χατζή που μίλησε για τη ρωμανιώτικη κοινότητα των Ιωαννίνων, κάποιους στίχους, κάποιες αναφορές του Ιωάννου, ένα δυο ποιήματα του Εγγονόπουλου, υπάρχει ένα πολύ μεγάλο κενό και δε βρίσκουμε αναφορές. Ως φοιτήτρια στη Θεσσαλονίκη, κουβαλούσα κι εγώ αυτή τη συλλογική ενοχή, σπούδασα Νομική, μιλήσαμε για το Δίκαιο και δεν ήξερα ότι το Πανεπιστήμιό μου ήταν χτισμένο στο παλιό εβραϊκό κοιμητήριο το οποίο είχε εκριζωθεί στις αρχές της γερμανικής Κατοχής. Στη Θεσσαλονίκη είχα γνωρίσει έναν επιζώντα των ναζιστικών στρατοπέδων, που δεν ήταν Εβραίος, ήταν ένας νέος του ΕΑΜ, μας είχε δείξει μια φωτογραφία του από ένα δημοσίευμα, ήταν ένας ανθρώπινος σκελετός ουσιαστικά' ήμουν ήδη 22-23 ετών, έκανα το μεταπτυχιακό μου στα ανθρώπινα δικαιώματα και το σοκ μου ήταν πολύ μεγάλο. Γιατί είναι ένα πράγμα να ακούς για το Ολοκαύτωμα και για μερικά εκατομμύρια ανθρώπους που πέθαναν και μερικούς άλλους που σώθηκαν και πολύ διαφορετικό να το βλέπεις ζωντανά και να το ταυτίζεις με έναν άνθρωπο. Ίσως αυτό που ζητώ κι εγώ μέσα από τη λογοτεχνία είναι αυτή η σύνδεση της ιστορίας με τον άνθρωπο. Να μπορέσουμε να καταλάβουμε τι σημαίνει 50 χιλιάδες άνθρωποι της Θεσσαλονίκης. Μπορούμε να φανταστούμε 50.000 ανθρώπους, έναν προς έναν, με τα ονόματά τους, με την ημερομηνία γέννησής τους, με τις μικρές και τις μεγάλες χαρές και λύπες τους, τις νίκες και τις ήττες τους και τη μέρα του θανάτου τους; Τι σημαίνει 6 εκατομμύρια Εβραίοι θύματα του Ολοκαυτώματος; Κι όσοι επέζησαν, πώς επέζησαν κουβαλώντας όλες αυτές τις μνήμες και τις απώλειες; Και πόσα θύματα ακολούθησαν το Ολοκαύτωμα; Όλα αυτά τα ερωτήματα μας τα κάνει η τέχνη».

Στο βιβλίο της αναφέρεται διακριτικά στα βιώματα των ναζιστικών στρατοπέδων συγκέντρωσης, για τα οποία άλλωστε κι οι ίδιοι οι επιζήσαντες ελάχιστα μιλούσαν – ειδικά τα πρώτα χρόνια μετά τον πόλεμο. «Εγώ ποιητική αδεία βάζω ιστορίες στο βιβλίο μου, αν και πολλοί άνθρωποι φτάνοντας στο Ισραήλ έκαναν τις οικογένειές τους και δεν μίλησαν ποτέ για όσα είχαν βιώσει. Ο Τέοντορ Αντόρνο είπε πως "μετά το Άουσβιτς είναι βάρβαρο να γράφεις ποιήματα", γιατί μπορεί τελικά να εξωραϊσούμε αυτά τα γεγονότα τα ανείπωτα. Είχα λοιπόν εγώ το δικαίωμα να μεταφέρω στην τέχνη αυτές τις εμπειρίες; Ήταν ένα πολύ έντονο δίλημμα. Από τη μια ήθελα να αναδείξω αυτή την ιστορία, νιώθω πως έχουμε χρέος να τη λέμε. Δεν έβαλα Εβραίο πρωταγωνιστή, ο πρωταγωνιστής μου είναι ένας Κύπριος δημοσιογράφος που καταγράφει συμπυκνωμένα αυτές τις μαρτυρίες των ανθρώπων που επέζησαν από τα στρατόπεδα. Η μόνη εξαίρεση ήταν μια Εβραία της Θεσσαλονίκης, η οποία στη μνήμη ενός σεφαραδίτικου τραγουδιού εξιστορεί η ίδια την ιστορία της Θεσσαλονίκης. Ένωθα ότι έχουμε αυτή την προσταγή από τους ανθρώπους που έχουν φύγει – με τη δική μας φωνή να μείνει ζωντανή η ιστορία τους».

«Το Ολοκαύτωμα δεν μας ανήκει»

Συζητάμε για την τέχνη που γίνεται όχημα αφήγησης αυτής της τρομακτικής στιγμής της ανθρωπότητας, για τα εμβληματικά έργα γύρω από το Ολοκαύτωμα που καθόρισαν την ίδια την τέχνη τους και για την ικανότητα της τέχνης να επαναφέρει μνήμες καλά θαμμένες. Το προσωπικό μου βίωμα, έχοντας γεννηθεί στο Ντεπό και μεγαλώσει κοντά στο νέο εβραϊκό κοιμητήριο της Θεσσαλονίκης, ήταν πως, αν και δεν είχα ιδέα για την ιστορία της μεγάλης εβραϊκής κοινότητας της πόλης, όταν άρχισα ως ενήλικας να μελετώ το Ολοκαύτωμα, μου ήρθαν παιδικές μνήμες από ανθρώπους με τον αριθμό στο μπράτσο που συναντούσα σποραδικά σε μαγαζιά, στα λεωφορεία, στους δρόμους της Σαλονίκης. Τότε, μικρό παιδί, δεν μπορούσα να καταλάβω γιατί έκανε ένας άνθρωπος τατουάζ έναν αριθμό στο βραχίονα' σήμερα μπορώ να ερμηνεύσω την ιστορία που κουβαλούσε εκείνο το ενοχλητικό, ισόβιο σημάδι.

«Ως απόγονος εντυπωσιάζομαι πώς το Ολοκαύτωμα συνεχίζει να είναι θέμα ενασχόλησης καλλιτεχνών πάσης φύσεως, σε λογοτεχνία, ποίηση, χορό, θέατρο, κινηματογράφο. Πιστεύω ότι ήταν τόσο τραγικό το τι συνέβη, κάθε μέρα ήταν ζωή-θάνατος και δεν υπήρχε παύση σε αυτή την τραγωδία και όλο αυτό ήταν μια πλατφόρμα για να χτίσει μετά ο καλλιτέχνης μια ιστορία, ένα αφήγημα. Ήταν τόσο ξεκάθαρο το καλό με το κακό, που μπορεί εύκολα να βγει το συναίσθημα» αναφέρει ο Λεόν Σαλτιέλ. «Εγώ έβγαλα το βιβλίο και το θεωρώ ιστορικό και δεν μου ανήκει πια' και οι επιστολές ήταν μια προσωπική αλληλογραφία, δεν το έκαναν για να είναι δημόσιο. Στη Θεσσαλονίκη έχουν βγει κάποιες ταινίες, το "Ουζερί Τσιτσάνης" και το "Η πόλη μέσα στην πόλη" τώρα που χρησιμοποιεί και κάποιες επιστολές της Σαρίνας Σαλτιέλ. Είναι δύο νέοι σκηνοθέτες, ίδια ηλικία με μένα, οι οποίοι κατάγονται από τη Θεσσαλονίκη και ζουν στην Αθήνα και θέλοντας κι αυτοί να κάνουν κάτι για την πόλη τους, ασχολήθηκαν με το Ολοκαύτωμα. Είναι πάρα πολύ ιδιαίτερη και προκλητική ταινία και μετά την πρεμιέρα της Θεσσαλονίκης σε κάποια από τα παλιά μέλη της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης δεν άρεσε. Είναι η συζήτηση κατά πόσο μπορεί ο καλλιτέχνης να επέμβει στην ιστορία και ποσό μπορεί αυτή την ποιητική αδεία να τη βάλει σε ένα θέμα τόσο ευαίσθητο και τόσο προσωπικό όσο το Ολοκαύτωμα. Εγώ πιστεύω πια ότι το Ολοκαύτωμα δεν μας ανήκει. Ναι, να το διαφυλάξουμε, να το προστατεύσουμε, αλλά στα πλαίσια αυτά ο καλλιτέχνης μπορεί να δημιουργήσει, δεν μπορώ εγώ να επιβάλω περιορισμούς, αρκεί να μην κάνει ναζιστική προπαγάνδα, να το εξευτελίσει», αναφέρει.

Η τέχνη ως θεραπεία

«Το Ολοκαύτωμα εμπνέει γιατί είναι οριακό», παρεμβαίνει η Μάχη Δημητριάδου Lindahl. «Είναι αυτή η φράση του Πρίμο Λέβι, "εάν αυτό είναι ο άνθρωπος" όταν δηλαδή φτάνει ο άνθρωπος σε αυτό το επίπεδο βαναυσότητας και διαστροφής που θέτει πια ένα ερώτημα τι είναι ο άνθρωπος». Ο Λεόν Σαλτιέλ θυμίζει ότι το Διεθνές Δίκαιο έχει βασιστεί στο Ολοκαύτωμα, ο ΟΗΕ δημιουργήθηκε με βάση το Ολοκαύτωμα, το καταστατικό του ξεκινάει με τις θηριωδίες του ΒΠΠ κι ενθύμηση αυτών των γεγονότων είναι σημαντική για να συνειδητοποιήσουμε πού ζούμε σήμερα. «Δυστυχώς μετά το Ολοκαύτωμα έχουμε δει κι άλλες γενοκτονίες, στη Ρουάντα, την Καμπότζη, τη Σρεμπρενίτσα, κάθε φορά λέμε "ποτέ ξανά", αλλά δυστυχώς έχει γίνει ξανά και ξανά. Για αυτό η πρόκληση του Ολοκαυτώματος είναι να εκπαιδεύσει, να δημιουργήσει πολίτες που σε καμιά περίπτωση δεν θα ξαναφτάσουν σε αυτό το σημείο».

Πριν το τέλος, τον ρωτώ αν ως απόγονος ανθρώπων που επέζησαν του Ολοκαυτώματος, του είναι επώδυνο ή ανακουφιστικό το ανασκάλισμα της ιστορίας -πρωτίστως της πόλης του, της πόλης μας- σήμερα. «Είναι θεραπευτικό για όλους μας. Νομίζω ότι βγαίνει το τραύμα και μοιράζεται και διαχέεται, είναι σαν μνημόσυνο. Αυτό βοηθάει τα θύματα και την κοινωνία και τους πολίτες να έρθουμε μαζί, γιατί τιμούμε τους νεκρούς κι ερχόμαστε μαζί οι δυο μας. Έχει μεγάλη αξία και για το μέλλον, της Ελλάδας, της Θεσσαλονίκης, της Ευρώπης, γιατί δεν μπορούμε να προχωρήσουμε με τους σκελετούς στην ντουλάπα. Κανένα έθνος δεν μπορεί να προχωρήσει αν δεν δει την Ιστορία του και δεν μπορεί να συμφιλιωθεί με αυτήν».

ΠΗΓΗ: [Athensvoice, 22.4.2022](https://www.athensvoice.gr/2022/04/22/leon-saltiel-olocausto/)